

Ewa Stawinoga

Lublin, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

MODLITWY WALERIJA BRIUSOWA Z LAT 1916-1917. DWIE INTERPRETACJE

Valery Bryusov's Poetic Prayers of 1916-1917. Two Interpretations

ABSTRACT: The article presents two poetic prayers by Valery Bryusov, which constitute a model example of varieties within this literary genre (a pleading prayer, thanksgiving prayer and supplication, the conventional type). Shown is how the Russian poet's works activate associative meanings (first of all, the connections with the Bible and other cultural texts at the turn of the 20th century), this being the subject of indepth analysis. Emphasised equally was the relational dimension of the poetic prayer.

KEYWORDS: Bryusov, symbolism, poetic prayer, biblical reminiscences, relationality, spiritual values

«Если я и не верую еще, то хочу и ищу узнать»¹

Autorka monografii poświęconej Walerijowi Briusowowi – Eleonora Danielian zauważa, że przez długie lata tematyka religijna obecna w twórczości rosyjskiego poety, pozostawała poza kręgiem zainteresowania uczonych i była całkowicie wykluczona z badań okresu radzieckiego². Sama Danielian i powołujące się na jej ustalenia Tatiana Łuzina oraz Daria Grebchenko podkreślają, że „В «советском брюсоведении» поэт рассматривался сторонником атеизма, **подчеркивалась исключительно «богоборческая» тема в его произведениях**»³. Również w literaturoznawstwie rosyjskim ostatnich lat, które obfituje w badania dotyczące obecności

¹ Fragment ten pochodzi z jednego z listów do Zinaidy Gippius. Cyt. za: В. Молодяков, *Валерий Брюсов. Будь мрамором*, Москва 2020, глава 8. Źródło elektroniczne: <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/550800?format=re1d> (28.04.2023).

² Zob.: Э.С. Даниелян, *Валерий Брюсов. Проблемы творчества*, Ереван 2002, с. 70.

³ Т.И. Лузина, А.Д. Гребченко, *Культура и религия: религиозная тематика в творчестве Валерия Брюсова*, „Studia Culturae” 2018, вып. 3 (37), с. 30-31. Tu i w pozostałych miejscach wyróżnienia moje – E. S.

obrazów i motywów religijnych w literaturze Srebrnego Wieku⁴, czego przykładem jest chociażby książka pt. *Новозаветные образы и сюжеты в культуре русского символизма*⁵, religijny aspekt twórczości Briusowa pozostaje niemal niezauważony. Prac na ten temat pojawiło się w ostatnim czasie zaledwie kilka⁶. A przecież w dorobku artystycznym autora *Ognistego anioła* odnajdziemy liczne utwory o charakterze religijnym. To zarówno teksty prozatorskie, jak i poetyckie, w tym przekłady psalmów (*Псалом Давида*, 1912), wiersze poświęcone postaciom biblijnym (np. *Моисей*, 1898; *Моисей*, 1911; *Адам и Ева*, 1905; *Марфа и Мария*, 1916), chrześcijańskim tradycjom i świętom (np. *Рождество Христово*, 1898; *Пасха – праздникам праздник*, 1898) oraz oddzielnym motywom biblijnym (*Блудный сын*, 1902; *Благовещенье*, 1902; *В Дамаск*, 1903 i in.). Briusow jest również autorem hymnu opiewającego Biblię⁷, a także wierszy-modlitw, np. *В день святой Агаты*, 1897; *Ангел благого молчания*, 1908; *Одна*, («В этот светлый вечер мая...»), 1895; *Одна* («Нет мне в молитве отрады ...»), 1894; *Величание*, 1898; *Облегчи нам страдания, Боже!*, 1894; *В духе первых христианских гимнов*, 1912 i in.

Celem niniejszego artykułu jest interpretacja dwóch mało znanych modlitw poetyckich Briusowa z lat 1916-1917 opublikowanych pod jednakowo brzmiącym tytułem *Молитва*, które stanowią modelowy przykład odmian tego gatunku⁸. Wymienione utwory nie były jeszcze przedmiotem naukowych opracowań, jeśli nie brać pod uwagę krótkich wzmianek, np. w postaci przytoczenia tytułu i / lub daty wydania⁹. W przeciw-

⁴ O poszukiwaniach religijnych symbolistów rosyjskich zob. np. A. Dudek A. *Rosyjskie poszukiwania nowej świadomości religijnej na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Życie religijne i duchowość współczesnych Słowian*, pod red. L. Suchanka, Prace Komisji Kultury Słowian PAU, t. II, Kraków 2002, s. 33-50; I. Krycka-Michnowska, *O „Świętej Wspólnocie”, rewolucji i Antychryście. Poszukiwania religijne inteligencji rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku*, „Przegląd Rusycystyczny” 2013, s. 37-50.

⁵ Zob.: *Новозаветные образы и сюжеты в культуре русского символизма*, сост. и отв. ред. О.А. Богданова, А.Г. Гачева, Москва 2018.

⁶ Na przykład rozdział z cytowanej powyżej monografii E. Danielian (Э.С. Даниелян, *Христианские образы в поэзии В.Я. Брюсова*, [w:] Э.С. Даниелян, Валерий Брюсов. Проблемы творчества, Ереван 2002, s. 61-70.) oraz artykuł Tatiany Łuziny i Darii Grebchenko, a także prace Maksima Skorochodowa i Tatiany Koszemczuk: Т.А. Кошемчук, *О брюсовском пути в Дамаск: онтология страсти*, [w:] *Брюсовские чтения 2013 года*, ред. Г.Р. Гаспарян и др., Ереван 2014, s. 156-177; М.В. Скороходов, *Образ страшного суда в творчестве в. Брюсова: истоки и воплощение*, [w:] *Брюсовские чтения 2018 года*, ред. Н.М. Хачатарян и др., Ереван 2018, s. 133-146.

⁷ Rog.: В. Брюсов, *Библия*, [w:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 3: *Стихотворения 1918-1924. Поэма „Египетские ночи” и стихотворения, не включавшиеся В.Я. Брюсовым в сборники 1891-1924*, ред. П.Г. Антокольский и др., Москва 1974, s. 25-26. W przypadku kolejnych cytatów z tego wydania w tekście pracy w nawiasie kwadratowym umieszczam numer strony.

⁸ Z tego okresu pochodzi inny wiersz-modlitwa W. Briusowa zatytułowany *Молитва (Лилуя, журавли летят на север...)* powstały w roku 1916 (wydany w 1976). Nie został on jednak włączony do artykułu jako materiał badawczy, ponieważ zawiera jedynie dwa elementy strukturalne modlitwy.

⁹ Zob.: Э.С. Даниелян, *Валерий Брюсов...*, s. 69. Badaczka umieszcza również uwagę na temat obecności w wierszu leksyki cerkiewnosłowiańskiej: „'Молитва' (1916) – Отче, полмира объемишь ты тенью...”, в которой активно использована церковнославянская лексика”.

ieństwie do wcześniejszego, bardziej znanego wiersza-modlitwy pt. *Молитва (Ангел благого молчания)* (1909)¹⁰, oba teksty nie doczekały się również naukowego komentarza w siedmiotomowym wydaniu utworów Briusowa, poza informacją, że tekst opublikowano po raz pierwszy (w przypadku wiersza z 1916 r.¹¹) oraz wskazaniem miejsca i daty wydania (w przypadku drugiego – z roku 1917¹²). Dlatego wzięcie na warsztat badawczy tych właśnie liryków jest w pełni uzasadnione, podobnie jak i wybór zastosowanego w artykule podejścia analityczno-hermeneutycznego, pozwalającego na ujawnienie ich semantyki religijnej, a także uwzględnienie odwołań do kontekstu biblijnego, ponieważ Pismo Święte zajmowało szczególne miejsce w sercu Briusowa i w jego prywatnej bibliotece¹³. Nie mniej istotną sprawą w odniesieniu do obu tekstów są czas i okoliczności powstania utworów – sytuacja wojny i rewolucji.

Badania nad gatunkiem modlitwy poetyckiej w literaturoznawstwie mają już swoją ugruntowaną pozycję, by wymienić prace Marii Wojtak, Zenona Ożoga, Kazimierza Prusa, Olgi Pieriewałowej, z których czerpię inspiracje metodologiczne, wykorzystując zaproponowane przez uczonych klasyfikacje modlitw, uwagi o strukturze i wyznacznikach gatunkowych oraz innych aspektach ich poetyki.

I

Syn marnotrawny wracam do Ojca –
Przyjmij mnie Panie¹⁴

Pierwszy z wybranych przeze mnie wierszy pochodzi z roku 1916 i reprezentuje typ konwencjonalny¹⁵ modlitwy błagalnej (modlitwy-prośby):

Молитва

Отче! полмира объемлешь Ты тенью,
Звезды ведешь и луну в небесах,

¹⁰ Zob. komentarz do tego wiersza: В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1: *Стихотворения. Поэмы 1892-1909*, ред. П.Г. Антокольский и др., Москва 1973, с. 641. Ze względu na bogactwo pozatekstowych odniesień, w tym nawiązanie do ikony – *Chrystus Święte Milczenie*, utwór ten może stanowić temat dla odrębnego studium.

¹¹ В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 3..., с. 613.

¹² Ibidem, s. 633.

¹³ Por.: „Брюсов очень основательно подходил к проблемам христианства, недаром в его библиотеке отдельные полки объединяют книги по разделам: „Богословие”, „Святое писание”, „Церковные книги”, „Библейские истории”, „История церкви””. Э.С. Даниелян, *Валерий Брюсов...*, с. 64.

¹⁴ T.A. Olizarowski, *Powrót do Ojca*, [w:] *Z głębokości. Antologia polskiej modlitwy poetyckiej*, wstęp, wybór, opr. A. Jastrzębski, A. Podsiad, Warszawa 1966, s. 458.

¹⁵ O podziale modlitw zob. M. Wojtak, *Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych*, „Stylistyka” 1999, nr VIII, s. 111. Zob. także: Z. Ożóg, *Modlitwa w poezji współczesnej*, Rzeszów 2007, s. 51-54.

Даруй покой моему утомленью,
 Дай успокоиться в сладостных снах.
 Се – отрекаюсь от помыслов злобных,
 Се – осуждаю все, в чем погрешил.
 Дай мне во снах, тихой смерти подобных,
 Ведать покой безмятежный могил.
 Злое видение ложа да минет,
 Да не предстанет мне облик в крови.
 В час же, когда светы первые кинет
 Солнце Твое, – Ты меня оживи¹⁶.

Identyfikator genologiczny pojawia się już w tytule. Struktura wiersza również sygnalizuje gatunkową atrybucję tekstu. Wprawdzie nie odnajdziemy tu wszystkich pięciu tradycyjnych składników modlitwy¹⁷, jednak jej ‘minimum gatunkowe’¹⁸ zostało zrealizowane. Mamy tu *anaklezę*, *anamnezę* i *petitio*, czyli budowę trójdzielną, wzorowaną na kolekcje¹⁹, charakterystyczną także dla wielu rosyjskich modlitw poetyckich²⁰. Utwór rozpoczyna się *anaklezą*, czyli zwrotem modlitewnym w postaci wokatywu *Omче!* (Ojcze!), wskazującego na bliskie relacje łączące podmiot liryczny z Bogiem²¹. W Nowym Testamencie tę apostrofę stosował wyłącznie Jezus, co w pobożności starotestamentowej i judaistycznej uważano za bluźnierstwo²². O ile jednak w ustach Jezusa była ona „najprostszym i najserdeczniejszym zwrotem umiłowanego Syna do Ojca”²³, to użycie jej przez podmiot liryczny oznacza próbę wejścia w relacje ze Stwórcą oraz ujawnia postawę oranta (*homo religiosus*) i jego stosunek do adresata modlitwy; świadczy o bliskości, zaufaniu, przywiązaniu oraz miłości²⁴. Następną

¹⁶ В. Брюсов, *Молитва*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 3..., с. 359.

¹⁷ Zob. więcej na ten temat: M. Wojtak, *Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych...*, s. 107.

¹⁸ Zob.: Z. Ożóg, *Od opowieści do modlitwy. Wokół wiersza „Rorate coeli” Andrzeja Buszy*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2018, nr 4, s. 141.

¹⁹ Zob.: Z. Ożóg, *Modlitwy poetyckie Zofii Bogdanowiczowej*, [w:] *Literatura polska w świecie* 2014, t. 5, s. 329.

²⁰ Por.: О.А. Перевалова, *Стихотворная молитва в русской поэзии XIX века: жанровая динамика и типология, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук*, Екатеринбург 2015, с. 42.

²¹ O randze tej relacji oraz o jej utracie, o egzystencjalnym zapomnieniu i jego skutkach traktuje nieco wcześniejszy wiersz Wiaczesława Iwanowa pt. *Eden* (1911). Zob. więcej na ten temat: M. Cymborska-Leboda, «*Рай незабывчивой души*» i «*христианская истина о человеке*». *Eden Вячеслава Иванова*, „Slavia Orientalis” 2018, nr 2, s. 215-229.

²² Zob.: A. Kwas, *Bóg Ojcem w Nowym Testamencie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1982, nr 3, t. 35, s. 187.

²³ Ibidem.

²⁴ W myśl nauki chrześcijańskiej ojcostwo Boga rozciąga się również na ludzi, którzy za pośrednictwem Chrystusa stali się synami Bożymi. Por. „(...) zesłał Bóg Syna swego, (...), aby wykupił tych, którzy podlegali Prawu, **abyśmy mogli otrzymać przybrane synostwo**”. Ga (4, 4-7). *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich

część modlitwy stanowi *anamneza*, czyli przypomnienie działań Boga, motywujących i gwarantujących wypełnienie prośb ewokowanych w kolejnych wersach. Ma ona charakter uwielbienia – modlący się słaWi Stwórcę, podkreślając jego wielkość i potęgę: „полмира объемлешь Ты тенью”, oraz wszechmoc i dominację nad całym Stworzeniem: „Звезды ведешь и луну в небесах”. Modlitwę Briusowa zamyka rozbudowana część petycyjna. Jej podstawą konstrukcyjną są repetycje kolejnych czterech prośb wyrażonych w formie trybu rozkazującego: *даруй, дай* (dwukrotnie), *оживи*. Wszystkie te błagania, poza finalnym, sprowadzają się właściwie do jednego – prośby o pokój / spokój: „Даруй покой...”; „Дай успокоиться ...”; „Дай (...) Ведать покой”, co, niewątpliwie, odzwierciedla stan duszy podmiotu lirycznego, przytłoczonego ogromnym zmęczeniem i ciężarem popełnionych grzechów. Symbolem owego upragnionego spokoju w modlitwie rosyjskiego poety jest sen²⁵. Z jednej strony, pojmowany jest on jako czas odpoczynku i regeneracji (*hypnos*), z drugiej – jako śnienie, marzenie nocne (*onar / orama*). W tekście zaktualizowane zostały oba te znaczenia. Wyrażono je za pomocą porównania – ‘sen podobny do śmierci’ („снах, тихой смерти подобных”) i epitetu ‘słodki sen’ („сладостных снах”). Zatrzymajmy się na nich na chwilę.

Zarówno marzenie senne, jak i sen-śmierć to wiodące motywy literatury przełomu XIX / XX wieku, w tym również literatury rosyjskiej. Poświęcono im liczne badania²⁶, dlatego pozwolę sobie zwrócić uwagę jedynie na kilka szczegółów, istotnych z punktu widzenia interpretacji niniejszej modlitwy. Swoją popularność wspomniane motywy zawdzięczają głośnym wówczas badaniom austriackiego neurologa Sigmunda Freuda, autora rozprawy *Objaśnianie marzeń sennych* (*Die Traumdeutung*) oraz cieszącej się nie mniejszym zainteresowaniem filozofii niemieckiego myśliciela Artura Schopenhauera²⁷, jak również, uogólniając – atmosferze głębokiego kryzysu wartości schyłku wieków. Marzenie senne i sen-śmierć były wyrazem tego samego fundamentalnego pragnienia człowieka, w tym – artysty, żyjącego w owym czasie, by uciec od nieprzychylniej, złowrogiej otaczającej go rzeczywistości w świat wizji, marzeń i iluzji,

z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań – Warszawa 1990. Pozostałe cytaty pochodzą z tego wydania; w tekście pracy w nawiasach okrągłych podaję skrót nazwy i numer księgi oraz numer wersu.

²⁵ O motywie snu oraz związku *Hypnos*a z *Tanatosem* i jego znaczeniu w twórczości Briusowa zob. więcej. T. Klimowicz, *Motywy twórczości Walerija Briusowa*, Wrocław 1988, s. 57-85.

²⁶ Zob. np. A. Matusiak, *Wędrownica oniryczna w prozie rosyjskich dekadentów* („*Męczące sny F. Sologuba i wybrane opowiadania Walerija Briusowa*”), „*Slavica Wratislaviensia*” 1997, nr XCVIII, s. 65-74; A. Matusiak, *Motywy snu w prozie starszych symbolistów* (*Fiodor Sologub*), Wrocław 2001, s. 52; O.B. Сергеев, *Поэтика сновидений в прозе русских символистов. Валерий Брюсов и Федор Сологуб*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Москва 2002; M. Панкратова, *Онирический мотив: структура и особенности функционирования: „Огненный Ангел” В.Я. Брюсова*, Москва 2015; Э.В. Шорина, *Отражение феномена осознанных сновидений в новелле и. С. Тургенева «Сон» и рассказе В.Я. Брюсова «Теперь, когда я проснулся»*, „*Juvenis scientia*” 2016, № 2, c. 72-74.

²⁷ Zob. więcej na ten temat: A. Schopenhauer, *Świat jako wola i przedstawienie*, przeł. J. Garewicz, t. 1, Warszawa 1994, s. 19-20.

które, wymykając się racjonalizacji, chroniły i odgradzały od ‘bólu istnienia’, umożliwiając obcowanie z Transcendencją.

Nie inaczej jest w przypadku bohatera lirycznego modlitwy Briusowa. Błagając o spokój-sen²⁸, pragnie on wyzwolić się z okowów realnego życia i grzechu, „odłączyć się” od rzeczywistości i przenieść się w inny, idealny wymiar²⁹. Na płaszczyźnie symbolicznej wyrażają to dwa wspomniane już związki wyrazowe: ‘słodki sen’, czyli przynoszący przyjemność, błogość, doznania zmysłowe³⁰ oraz ‘sen podobny do śmierci’ – kojący ból, wybawiający od trosk codzienności³¹, stanowiący swoiste okno do wieczności³². Tak rozumiany sen – pisze Agnieszka Matusiak, „wyjmując człowieka z wymiaru realności, otwiera przed nim jakiś inny ‘świat udzielný’, symboliczny świat wewnętrznej całości, ładu i **spokoju**”³³. W planie duchowym jest to moment kontemplacji – otwarcia się na Boga, wejścia z Nim w relację lub, jak powiada Ewagriusz z Pontu, oderwania się, odrzucenia myśli, odrzucenia tego wszystkiego, co materialne, związane ze sprawami doczesnymi, co zasłania modlącemu się dostęp do Niematerialnego³⁴. Rezultatem tego jest komunია z Bogiem, a co za tym idzie – wewnętrzna, duchowa przemiana człowieka. W przypadku podmiotu lirycznego analizowanego wiersza realizuje się ona również w postaci zewnętrznej – w modlitwie wyrzeczenia. *Homo orans* wypowiada formułę określającą jego pozycję aksjologiczną – odrzuca zło, wyrzeka się złych myśli i intencji³⁵: „Ce – отрекаюсь от помыслов злобных”. Krok

²⁸ O motywach snu, śmierci i cienia traktują również inne teksty Briusowa, gdzie zyskują odmienne znaczenia niż w prezentowanym artykule. Jako przykład może posłużyć m.in. wiersz odnoszący się do wczesnego etapu twórczości poety pt. *Сумасшедший* (1895). Zob.: В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1, ..., с. 83-84. Więcej nt. tych motywów zob. np. Н.В. Горюцкая, *Эстетизация смерти в лирике Валерия Брюсова*, „Омский научный вестник” 2008, № 3, с. 183-186; Н.В. Горюцкая, *Эрос и Танатос в мортальной лирике Валерия Брюсова*, „Известия вузов. Серия Гуманитарные науки” 2011, № 3 (1) 54-58.

²⁹ Ze względu na czas powstania obu analizowanych w artykule modlitw (1916-1917) istotny wydaje się następujący fragment z autobiograficznego *Dziennika poety* z 20 marca 1917 r.: „Да хлопотал еще в Кружке / По воле Комиссариата / И делал вид, что увлечен. / Противно! Приходи, мой сон!”. В. Брюсов, *Стихи. Дневник поэта*, „Литературное наследство”, т. 85: *Валерий Брюсов*, ред. В. Щербина и др., Москва 1976, с. 28.

³⁰ Motyw ten odnajdziemy w kilku utworach poetyckich Briusowa. Por.: *Мечты и страсти сладкий сон*. В. Брюсов, *Идут года. Но с прежней страстью*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 2: *Стихотворения 1907-1917*, ред. П.Г. Антокольский и др., Москва 1973, с. 11; „Мой трубный зов, ты мной слышан / Сквозь утомленный, сладкий сон! / Альков, таинственен и пышен, / Нас облегал со всех сторон”. В. Брюсов, *Побег*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1..., с. 271.

³¹ Zob.: Т. Klimowicz, *Motywy twórczości Walerija Briusowa...*, s. 61.

³² Por.: А. Matusiak, *Motyw snu в прозе старших symbolistóv...*, s. 97.

³³ Ibidem, s. 82.

³⁴ Zob.: Ewagriusz z Pontu, *O modlitwie*, przeł. K. Bielawski, L. Nieścior, Kraków 2003, s. 14-17, 37-39.

³⁵ Ewagriusz z Pontu nazywa to stanem beznamiętności i oddaleniem się od świata (*anachoreza*). Ibidem, s. 34, 39, 60.

ten można interpretować jako próbę ustanowienia/przywrócenia więzi z Bogiem, co oznacza, że podmiot liryczny cechuje postawa relacyjna – wychodzi on naprzeciw Innemu, otwiera się na Niego i poszukuje siebie samego w odniesieniu do Innego (sobość³⁶). Przyjmując trop intertekstualny, tutaj zasadny, warto w tym miejscu przypomnieć wiersz Wiaczesława Iwanowa z 1911 roku, dedykowany W. Briusowowi, pt. *Mi fur le serpi amiche*³⁷, gdzie mowa jest o zgoła odmiennym modelu zachowania / wartości³⁸: „А ты – себя еще не чаял / И вещей пыткой не изваял / Свой окончательный кумир³⁹”. Ów poetycki dialog jest o tyle istotny, że pokazuje zmianę optyki bohatera lirycznego i samego Briusowa jako poety, ewolucję jego światopoglądu w ciągu tych pięciu lat dzielących oba wiersze⁴⁰.

Powracając do analizowanej modlitwy: podjęte przez oranta działanie (warunek bycia sobą u Ricoeura⁴¹), jest możliwe dzięki darowi Bożego synostwa, który pozwala człowiekowi stanąć przed obliczem Boga i przyznać, że jest grzesznikiem: „Се – осуждаю все, в чем погрешил” – wyznaje podmiot liryczny. Jak powiada święty Jan, tylko relacja miłości znosi lęk kojarzony z karą⁴². Boi się wyłącznie niewolnik – czytamy w *Piśmie Świętym*⁴³, syn zaś pokłada nadzieję w miłosiernym Ojcu⁴⁴. Od biciem tego są dwa kolejne wersy utworu, gdzie skonfrontowane zostały ze sobą strach grzesznika (na płaszczyźnie symbolicznej wyrażony w postaci złego koszmaru – „злое видение”, zakrwawionego oblicza – „облик в крови”) i jego głęboka wiara oraz zaufanie Bożej Opatrzności (podkreślone przez dwukrotne użycie partykuły twierdzącej *da*: „Злое видение ложа да минет, / Да не предстанет мне облик в крови”). Pierwszy z zacytowanych dwóch wersów przywodzi na myśl fragment modlitwy Jezusa wypowiedzianej przez Niego w noc przed pojmaniem w Ogrodzie Oliwnym.

³⁶ P. Ricoeur, *O sobie samym jako innym*, tłum. B. Chelstowski, Warszawa 2003, s. 34 i in.

³⁷ В. Иванов, *Mi fur le serpi amiche*, [w:] В. Иванов, *Собрание сочинений в 4 томах*. Т. 2, под ред. Д.В. Иванова и О. Дешарт, введ. и примеч. О. Дешарт, Брюссель 1974, с. 290.

³⁸ Zob. więcej na ten temat: М. Цимборска-Лебода, *Евангельский текст и антропология Вячеслава Иванова (сокровенный смысл и художественная инновация)*, [w:] *Новозаветные образы и сюжеты в культуре русского модернизма*, сост. и отв. ред. О.А. Богданова, А.Г. Гачева, Москва 2018, с. 72.

³⁹ В. Иванов, *Mi fur le serpi amiche...*, с. 290.

⁴⁰ Podmiot liryczny to oczywiście konstrukcja tekstowa, ale droga od tekstu do autora nie jest zamknięta (zwłaszcza w świetle najnowszych badań literaturoznawczych i pluralizmu metodologicznego), a na podstawie tekstu można wnosić o zmianie świadomości artystycznej i egzystencjalnej nadawcy utworu, w danym przypadku – modlitwy poetyckiej.

⁴¹ Por.: P. Ricoeur, *O sobie samym jako innym...*, s. 36 i in. Por. także: „Jakie warunki musi spełniać byt, aby być sobą (...)? Najogólniejsza odpowiedź Ricoeura (...) brzmi: warunkiem bycia sobą jest możliwość działania; sobą jest ten, kto może działać, zarazem wskazując na siebie (oznaczając siebie) jako sprawcę działania”. М. Ковальска, *Wstęp. Дialeктыка бытия sobą*, [w:] P. Ricoeur, *O sobie samym jako innym...*, s. XIII.

⁴² Por.: 1J 4,19.

⁴³ Por.: Ga 4, 7.

⁴⁴ Zob.: *Przypowieść o synu marnotrawnym* (Łk 15,11-32).

Ze względu na jego semantyczne podobieństwo do zacytowanego wyżej urywka wiersza przytoczę go w języku rosyjskim, gdzie funkcjonuje również jako ‘skrzydlate słowo’ i oznacza: oby udało mi się uniknąć niebezpieczeństw, oby nie stały się one moim udziałem⁴⁵: „*Отче Мой! если возможно, да минует Меня чаша сия*”⁴⁶. W modlitwie rosyjskiego poety biblijny kielich („чаша”), symbolizujący cierpienie i ofiarną śmierć Chrystusa⁴⁷, zastąpiono słowem łoże (*ложа* – устар. *ложе, постель*⁴⁸), które koresponduje zarówno z obecnym w wierszu motywem snu, jak i śmierci (‘łoże śmierci’). Z kolei drugi z zacytowanych wyżej wersów przywołuje przerażające apokaliptyczne wizje Boga – straszego, surowego i sprawiedliwego sędziego, który z całą mocą rozprawia się z grzesznikami. W przypadku bohatera lirycznego, przyjmującego optykę Jezusa, optykę syna (wokatyw: *Отче!*), zaufanie i wiara biorą górę nad strachem. Z tego również powodu ośmiela się on wystąpić z ostatnią prośbą, będącą kwintesencją poprzedzających ją błagań: „Ты меня оживи”. To kolejna reminiscencja biblijna odsyłająca m.in. do sceny uzdrowienia/ożywienia paralytyka, do którego Chrystus zwrócił się ze słowami: „Wstań, weź swoje łoże i idź do domu!” (Mt, 9, 6). Można ją także powiązać ze słynnym poleceniem, jakie usłyszał św. Augustyn – *tolle lege*, czyli *weź / wstań*⁴⁹ i *czytaj*. Choć formuły te brzmią różnie, to zawiera się w nich jednakowe wezwanie – wezwanie do zmiany swojego dotychczasowego życia, do **powstania z martwych**, z grzechu, do duchowego odrodzenia. Podobnie jest w modlitwie Briusowa – błagając o ożywienie, orant pragnie podnieść się ze swoich upadków i, niczym bohater jednego z utworów Wiaczesława Iwanowa, uczynić tę chwilę punktem zwrotnym swojego życia⁵⁰. Świadczy o tym wybrany przez

⁴⁵ Zob.: *Да минует Меня чаша сия*, [w:] М. Петрова, *Словарь крылатых выражений*, Москва 2011, [w:] https://www.lesjeunesrussisants.fr/dictionnaires/documents/DICTIONNAIRE_RUSSE_DES_LOCUTIONS_PROVERBIALES.pdf. (28.04.2023). Zob. także: *Крылатые фразы Ветхого и Нового Завета*, [w:] https://azbyka.ru/krylatye-frazy-novogo-zaveta#ch_0_5_2 (28.04.2023).

⁴⁶ Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические. В русском переводе с параллельными местами и приложениями, Киев 1996.

⁴⁷ Zob.: S. Witkowski, *Modlitwa Jezusa w Getsemani w wersji synoptycznej (Mt 26,36-46; Mk 14,32-42; Łk 22,39-46) jako paradygmat oddania się woli Ojca*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2021, nr 1, s. 54.

⁴⁸ Zob. hasło: *Ложа*, [w:] В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*. Т 2. И-О, Санкт-Петербург-Москва 1881, с. 267.

⁴⁹ Augustyńska formuła *tolle lege* pojawia się np. w wierszu Wiaczesława Iwanowa z cyklu *Римский дневник 1944* z incipitem *И я был чадо многих слез*, (...). Rosyjski poeta – pisze Maria Cymborska-Leboda, „aktualizuje głębinne znaczenie leksemy **tolle**, **выражающей призыв к восхождению и поднятию**, к вечному *sursum* (‘sursum ferimur’ у Августина), то есть духовный завет, адресованный человеческой душе”. М. Cymborska-Leboda, *Заветы средневековой философии и эстетики в творчестве Вяч. Иванова: „Над палимпсестом августиновых словес”*, „Europa Orientalis” 2022, nr 41, с. 250-251.

⁵⁰ Zob. wiersz Wiaczesława Iwanowa z cyklu *Римский дневник 1944* z incipitem *И я был чадо многих слез*, (...). В. Иванов *И я был чадо многих слез*, (...), [w:] tegoż, *Собрание сочинений в 4 томах*. Т. 3, Д.В. Иванов и О. Дешарт (ред.), введ. и примеч. О. Дешарт, Брюссель 1979, с. 628. Zdaniem Wasilija Rudicha, wiersz ten jest świadectwem wewnętrznej przemiany poety, jego

niego moment czasowy określony w wierszu za pomocą peryfrazy: ‘czas, kiedy słońce rzuci pierwsze światło’ („В час же, когда светы первые кинет / Солнце Твое”). Konstrukcja sytuacji lirycznej pozwala sądzić, iż chodzi tu o świt, poranek, oznaczający nowy dzień, nowy początek. W symbolice biblijnej poranek posiada dwojakie znaczenie. Po pierwsze, wiąże się z godziną Bożego sądu: „O poranku zabiję wszystkich grzeszników ziemi”⁵¹. Po drugie, wywołuje asocjacje ze zmartwychwstaniem Chrystusa, które, jak twierdzą ewangeliści nastąpiło właśnie o świcie⁵². Dla oranta z całą pewnością nie jest to czas sądu („Да не предстанет мне облик в крови”), jakiego *notabene* dokonał już sam nad sobą („Се – осуждаю все, в чем погрешил”), a czas odnowy, przemiany duchowej; moment graniczny⁵³ pomiędzy symboliczną nocą, czyli obecnym stanem grzechu, a nadchodzącym dniem oznaczającym dla niego poranek Zmartwychwstania – ten cudowny, radosny świt, kiedy ciemność, śmierć i grzech zostały pokonane przez światłość i życie, kiedy została otwarta droga do nieba. Na takie właśnie rozumienie poranka wskazują zastosowane w utworze symbole kosmiczne – Słońce i związane z nim światło (*Солнце, свет*), które pozwalają powiązać go z Chrystusem porównywanym przez kościół pierwotny do dnia⁵⁴, nazywanym w Biblii „Wschodzącym Słońcem”⁵⁵ (Łk 1, 78) i światłością świata⁵⁶ (J 8,12).

Resumując tę część rozważań, należy stwierdzić, że główna intencja modlitwy podmiotu lirycznego sprowadza się do pragnienia zmiany swojego dotychczasowego życia, duchowego wskrzeszenia i odrodzenia, powrotu na łono Ojca. Realizując gatunkowy wzorzec modlitwy, poeta odwołuje się do modelu modlitwy konwencjonalnej. Potwierdza to m.in. struktura wiersza. Ponadto, tekst Briusowa wpisuje się w modernistyczną konwencję literacką (np. motyw snu-śmierci), a nade wszystko – ujawnia głęboką znajomość tradycji chrześcijańskiej autora *Ognistego anioła* (reminiscencje biblijne). Modlitwa-wiersz Briusowa nie jest jedynie stylizacją gatunkową, lecz jako

‘wewnętrznego przewrotu’, ostatecznie przypieczętowanego „отказом от продолжения религиозных поисков вне церкви и целокупным принятием истины”. В. Рудич, *Вяч. Иванов и Т. Манн: парадигмы культурного сознания*, [в:] А.Б. Шишкин (ред.), *Вяч. Иванов: Pro et contra. Личность и творчество Вячеслава Иванова в оценке русских и зарубежных мыслителей и исследователей. Антология*, т. 2, ЦСО, Санкт-Петербург 2016, с. 536. Zob. także: Н. Быстров, *Исповедальность в поэзии Вячеслава Иванова: предварительные замечания*, „Conversatoria Litteraria” 2020, т. XIV. *Исповедь и проповедь в культуре и литературе*, с. 141.

⁵¹ Powołuję się tu na tłumaczenie z artykułu ks. Krzysztofa Bardskiego, który z kolei posługuje się przekładem z Wulgaty oraz wyjaśnia: „tekst hebrajski zawiera liczbę mnogą: ‘o porankach, w znaczeniu ‘każdego poranka’”. K. Bardski, *Bóg jako sprawiedliwy sędzia w symbolicznej ikonosferze biblijnej starożytności chrześcijańskiej i średniowiecza*, „Verbum Vitae” 2014, nr 26, s. 153-154. Z kolei Biblia Tysiąclecia, tłumaczy: „każdego dnia” (Ps 100 (101), 8).

⁵² Por.: Mt 28, 1-8 i J, 20, 1.

⁵³ Por.: K. Bardski, *Bóg jako sprawiedliwy sędzia...*, s. 154.

⁵⁴ Zob. więcej na ten temat: A. Rojewski, *Symbolika światła w liturgii*, „Studia Płockie” 2010, nr 38, s. 178-179.

⁵⁵ Ibidem, s. 177-178.

⁵⁶ Ibidem, s. 173-177.

akt religijny i językowe wołanie człowieka do Boga⁵⁷ staje się świadectwem i znakiem „bezpośredniego kontaktu obu podmiotów dialogu”⁵⁸, który, jak powiada Zenon Ożóg, cechuje „diafania, przenikanie, otwarcie jednego podmiotu na drugi”⁵⁹, stając się tym samym „przywoływaniem sacrum na serio”⁶⁰.

II

Боже! Tobie hymn śpiewам ...⁶¹

Drugi z wybranych wierszy Briusowa pochodzi z 1917 roku. Jest to przykład modlitwy dziękczynno-błagalnej. Podobnie jak w przypadku pierwszego utworu, jego identyfikacja gatunkowa jest wskazana w tytule – *Молитва*. Tekst umownie możemy podzielić na trzy części, z których każda liczy po osiem wersów. Z kolei, uwzględniając architekturę modlitwy, należy w nim wyróżnić *anaklezę*, *petitio* i *fructus*. W celu dalszej analizy przytoczę go w pełnym brzmieniu:

Молитва
 Благодарю Тебя, Боже,
 Молясь пред распятым,
 За счастье дыханья,
 За прелесть лазури,
 Не будь ко мне строже,
 Чем я к своим братьям,
 Избавь от страданья,
 Будь светочем в буре.
 Насущного хлеба
 Лишен да не буду,
 Ни блага свободы,
 В железгах, в темнице;
 Дай видеть мне небо
 И ясному чуду
 Бессмертной природы
 Вседневно дивиться.
 Дай мужество – в мире
 Быть светлым всечасно,
 Свершать свое дело,
 И петь помощи мне,
 На пламенной лире,

⁵⁷ Zob.: Z. Ożóg, *Od opowieści do modlitwy...*, s. 145.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ F. Zatorski, *Do Boga*, [w:] *Z głębokości ...*, s. 405.

Все, все, что прекрасно,
И душу и тело,
В размеренном гимне!⁶² [528-529]

Podmiotem lirycznym wiersza jest poeta, przypuszczalnie *alter ego* autora, który we wstępie do zbioru, gdzie po raz pierwszy umieszczono analizowaną modlitwę, pisał: „все они (wiersze – E. S.) справедливо названы мною ‘опыты’, все же здесь нет ни одного стихотворения, которое не было бы в то же время **подлинным выражением моих внутренних переживаний**”⁶³. Na poetę wskazuje m.in. symbol liry pojawiający się w ostatniej części utworu, powszechnie kojarzony z Orfeuszem – mitycznym śpiewakiem i poetą; w twórczości Briusowa równoznaczny z poezją i twórczością poetycką⁶⁴, która jest centralnym tematem wiersza. Z tej racji poddamy ją bardziej szczegółowej refleksji.

Na początku swojej drogi artystycznej autor *Ognistego anioła* rozumiał twórczość podobnie jak Nikołaj Bierdiajew i Władimir Sołowjow, czyli jako teurgię⁶⁵ – czyn wspólny z Bogiem⁶⁶. Stąd też obca mu była idea walki i buntu przeciwko Stwórcy, charakterystyczna dla niektórych rosyjskich symbolistów, m.in. dla Fiodora Sołoguba. Briusow wprawdzie często przyrównywał poetę do Boga i stawiał go na równi z Nim, ale czynił to na zasadzie analogii – podobieństwa, a raczej ‘współmierności’ twórczej natury człowieka i Boga („соизмеримость с Богом”⁶⁷). Briusowski poeta to Boży wybraniec, prorok, pośrednik pomiędzy światami, a także sługa chroniący odwieczne tajemnice, głoszący światu boską wolę. Twórczość natomiast to święty dar Boga, przynoszący poecie wolność, dający władzę nad światem i językiem, ale również – powodujący cierpienie i samotność. Owe znaki usankcjonowanej przez Boga wielkości poety, są równocześnie przekleństwem wybrańców. To swoista miara ich wielkości („единица измерения собственного величия”)⁶⁸.

Analizowany wiersz-modlitwa ma charakter osobisty. Podmiot liryczny, jak sam podkreśla, wznosi ją przed trudnym dla siebie momentem, który nazywa ‘ukrzyżowa-

⁶² В. Брюсов, *Молитва*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 3..., с. 528-529.

⁶³ В. Брюсов, *От автора*, [в:] В. Брюсов, *Опыты по метрике и ритмике, по евфонии и созвучиям, по строфике и формам. Стихи 1912-1918 г.*, Москва 1918, с. 44.

⁶⁴ Рог.: *Давно, среди всех соблазнов мира, / Одно избрал я божество, / На грозном пьедестале – лира*. В. Брюсов, *Давно, среди всех соблазнов мира...*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 3..., с. 313.

⁶⁵ О эволюции творческой Briusowa i jego poglądów na temat twórczości zob. więcej: И.В. Чиндин, *Философские аспекты творческой эволюции В.Я Брюсова*, „Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Философия и социология; культурология” 2010, № 2 (4), с. 90-96.

⁶⁶ Рог.: Н.А. Бердяев, *Смысл творчества*, [в:] Н.А. Бердяев, *Философия свободы. Смысл творчества*, Москва 1989, с. 354.

⁶⁷ Рог.: Н. Поварницына, *Свобода творчества и феномен хулиганства в русской лирике Серебряного века (В. Брюсов, В. Каменский, С. Есенин)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Ижевск 2009, с. 63.

⁶⁸ Ibidem, s. 69.

niem': „Молясь пред распятым”. Слова te wywołują asocjacje z wierszem Briusowa z 1907 roku, poświęconym poecie i sztuce poetyckiej pt. *Поэту*:

В минуты любовных объятий
К бесстрастью себя приневолю,
И в час беспощадных **распятий**
Прославь иступленную боль.

Pod ‘ukrzyżowaniem’ (*распятые / распятие*) kryje się tu akt/proces twórczy, który w innym utworze rosyjskiego symbolisty określony został również jako męki, ‘męczący/bolesny dar bogów’⁶⁹. W związku z tym można pokusić się o stwierdzenie, że jest to modlitwa-prośba przed przystąpieniem do pracy (tworzenie poezji). Rozpoczyna ją formuła dziękczynna, która następnie przechodzi w błaganie. *Homo orans*, świadomy swojej misji (bycie twórcą) i udziału w misterium stworzenia⁷⁰, zwraca się do Boga (*anakleza*) – Stwórcy Wszechświata, dziękując Mu za dar życia i piękno Stworzenia: „Благодарю Тебя, Боже, (...) За счастье дыханья, / За прелесть лазури”. Na taki trop interpretacyjny wskazują obecne w tej części utworu symbole – „дыханье” („дыхание”) i „лазурь”. Pierwszy z nich oznacza ‘tchnienie życia’, czyli ‘Boski oddech równy życiu’ („дыхание жизни”⁷¹) i odsyła do fragmentu z Księgi Rodzaju, gdzie mowa jest o stworzeniu człowieka, drugi z kolei – błękit, w symbolice barw jest kolorem firmamentu, nieba i wszystkiego, co z nim związane; jest znakiem nieskazitelności i czystości⁷², czyli pierwotnego stanu doskonałości i szczęścia, które w Biblii wyrażono słowami Boskiego Kreatora wypowiedzianymi po każdym akcie stworzenia: „А widział Bóg, że były dobre” (Rdz 1, 18). W wierszu ów stan oddają leksemy „счастье” i „прелесть”.

Integralną i bardzo ważną częścią modlitwy są prośby oranta, które pojawiają się po akcie dziękczynienia. W pierwszej z nich wyrażona została nadzieja na to, że Ten, Który stworzył świat doskonały, nie okaże się zbyt surowy w swojej ocenie, nie będzie

⁶⁹ Por.: *Мучительный дар даровали мне боги*. В. Брюсов, *Мучительный дар*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1..., с. 101. Por. także: „Если не настало время, когда для него (поэту – Е. С.) в этом прозрении – блаженство, мы готовы заставить его бодрствовать во что бы то ни стало, **ценой страданий**. Мы **требуем от поэта, чтобы он неустанно приносил свои «священные жертвы»** не только стихами, но каждым часом своей жизни, каждым чувством – своей любовью, своей ненавистью, достижениями и падениями”. В. Брюсов, *Священная жертва*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 6: *Статьи и рецензии 1893-1924. Из книги «Далекие и близкие» / Miscellanea*, сост. и вст. статья Д.Е. Максимова, Москва 1975, с. 99.

⁷⁰ Zob. Jan Paweł II, *List do artystów. Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych „epifanii”* *Piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, [w:] <http://www.kerygma.pl/papiece/386-jan-pawel-ii-list-do-artystow> (15.06.2023).

⁷¹ Por.: „И создал Господь Бог человека из праха земного, и вдунул в лице его **дыхание жизни**, и стал человек душею живою” (Бытие 2, 7).

⁷² Zob. hasło: *Блękit*, [w:] D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 2001, s. 116.

krytykiem bardziej wymagającym niż on sam w stosunku do ‘swoich braci’. Wyrażenie ‘bracia’ sugeruje bliskie relacje, wspólnotę losu, więzi łączące podmiot liryczny z określoną grupą ludzi i, jak można mniemać, oznacza innych twórców, ‘braci po piórze’. Jest to jednocześnie wyraźna aluzja do działalności krytyczno-literackiej autora *Ognistego aniola*. Przypomnijmy, iż zajmował się nią niemalże przez całe swoje twórcze życie⁷³ i, jak podkreśla Nikołaj Bogomołow, w sferze tej wyróżniały go niezwykle profesjonalizm, erudycja, odczytanie, a przede wszystkim obiektywizm⁷⁴. Ostrze pióra Briusowa wymierzone było jedynie przeciwko tym zjawiskom, które, jego zdaniem, były niegodne miana sztuki⁷⁵: „С ними – пишет росыjsки uczoney – Брюсов воевал решительно и беспощадно, не жалея при этом даже тех, кто считался – и справедливо – его ближайшим соратником”⁷⁶.

Warto również zwrócić uwagę na dwa błagania zamykające pierwszą część utworu. One także dotyczą twórczości: „Избавь от страданья, / Будь светочем в буре”. ‘Wybawienie od cierpienia’, pozostające w bliskim związku semantycznym ze słowem ‘ukrzyżowanie’, przywodzi na myśl modlitwę Chrystusa z Ogrodu Getsemani, wspomnianą już przy okazji analizy poprzedniego utworu. Przypomnijmy jej okoliczności: świadomy niebezpieczeństwa i zbliżającej się śmierci Jezus prosi Ojca o oddalenie ‘kielicha’ cierpienia, ale jednocześnie z pokorą godzi się wypełnić Bożą wolę⁷⁷. Podobnie rzecz się ma z podmiotem lirycznym wiersza. Jego prośba o wybawienie od cierpienia, czyli od ‘męki słowa’, jak pisał Arkadij Gornfeld⁷⁸, jest równoznaczna z przyjęciem tego ‘szlachetnego cierpienia wybrańców’, ‘męczącego daru bogów’. Romantyczna koncepcja twórcy, której kontynuatorami byli symboliści, w tym również Briusow, zakładała, że poeta w akcie twórczym jest elementem pasywnym i jako *os magna sonaturum*⁷⁹ pełni jedynie rolę medium. Stąd następna prośba oranta skierowana do Stwórcy – Boskiego Artysty: *Будь светочем в буре* [528]. W celu prawidłowego jej

⁷³ Zob. więcej na ten temat: Валерий Брюсов. Среди стихов 1894-1924. Манифесты. Статьи. Рецензии, сост. Н.А. Богомолов, Н.В. Котрелев, Москва 1990.

⁷⁴ Zob.: Н.А. Богомолов, *Жизнь среди стихов*, [в:] Валерий Брюсов. Среди стихов..., с. 13, 24.

⁷⁵ Ibidem, s. 18.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Zob. więcej na ten temat: S. Witkowski, *Modlitwa Jezusa w Getsemani...*, s. 51-71.

⁷⁸ Zob. więcej na ten temat: А.Г. Горнфельд, *Муки слова. Памяти Пушкина*, [в:] А.Г. Горнфельд, *Муки слова. Статьи о художественном слове*, Москва 1927, с. 26-96. Por. także słowa Bunina wypowiedziane przez niego podczas spaceru z pisarzem Nikołajem Puszesznikowem (Н. Пушешников), który był jego kuzynem: „Всю жизнь я страдаю от того, что не могу выразить того, что хочется (...) Какая мука наше писательское ремесло... (...) А какая мука найти звук, мелодию рассказа, – звук, который определяет все последующее! Пока я не найду этот звук, я не могу писать. Сут. за: А. Бабореко, И.А. Бунини. *Материалы для биографии (с 1870 по 1917)*, Москва 1967, с. 172.

⁷⁹ Por.: „Поэты суть жрецы-возвестители непредвиденного вдохновения; (...) живые трубы, зовущие в бой (...). Поэтическое творчество не зависит от воли; величайший поэт не может сказать: хочу творить. (...) он только «уста богов» («*os magna sonaturum*»)”. В. Иванов, *Мысли о поэзии*, [в:] В. Иванов, *Собрание сочинений в 4 томах*. Т. 3, под ред. Д.В. Иванова и О. Дешарт, введ. и примеч. О. Дешарт, Брюссель 1979, с. 657.

odczytania naleŹy rozpocząć od odszyfrowania dwóch symboli istotnych dla rozumienia sztuki poetyckiej u Briusowa. Pierwszy z nich to burza – wyraz uprzywilejowany w jego słowniku⁸⁰. Poeta uczynił go emblematem swojej drogi twórczej⁸¹, utoŹsamiał burzę z poezją i nazywał ‘siostrą’ poezji: „И песня с бурей вечно сестры” – pisał w wierszu pt. *Кинжал* (1903)⁸². Drugi – „светоч”, czyli pochodnia wywołuje asocjacje ze światłem i Bogiem – Stwórcą światła i jego źródłem⁸³, a także z poezją⁸⁴. Uruchomione za sprawą tych symboli sensory pozwalają stwierdzić, że błaganie oranta to wólanie twórczej duszy doświadczającej bolesnej niemocy, ‘burzy myśli’ – tego momentu, kiedy, jak zauwaŹył jeden z bohaterów Fiodora Dostojewskiego, „мысль не пошла в слова!”⁸⁵. A zatem jest to prośba o inspirację twórczą, o duchowe przewodnictwo („светоч”), moc płynącą z jedyneŹo źródła twórczości (‘wlanie Ducha’⁸⁶) czy, jak pisał Afanasij Fiet, o rozpalenie ‘pochodni natchnienia’⁸⁷.

Drugą część utworu rozpoczyna parafraza fragmentu modlitwy *Ojcze Nasz*⁸⁸ poszerzona o dodatkowe zawołanie: „Насущного хлеба / Лишен да не буду, / Ни блага свободы, / В железах, в темнице”. Na podkreślenie zasługuje to, Źe tradycyjną prośbę z Modlitwy Pańskiej o chleb codzienny – o pokarm i szerzej – dobra materialne, ale i duchowe⁸⁹, w wierszu Briusowa zastępuje oznajmienie, utwierdzenie, co moŹna uznać za świadectwo absolutnego zaufania oranta, zawierzenia swojego „jutra” Bogu. Znamionym jest także fakt, Źe obok elementu niezbędnego człowiekowi do Źycia⁹⁰ (chleb) postawiona została wolność. To, z jednej strony, pokazuje jej doniosłe znaczenie dla podmiotu lirycznego, z drugiej zaś – sytuuje ją w kręgu tradycji chrześ-

⁸⁰ Zob.: T. Klimowicz, *Motywy twórczości Walerija Briusowa...*, s. 190.

⁸¹ Por.: „Моя дорога – дорога бури”. В. Брюсов, *Признание*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 2..., с. 83.

⁸² В. Брюсов, *Кинжал*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1..., с. 422.

⁸³ Por.: Rdz 1, 3-4.

⁸⁴ Por.: „светоч – 1) яркий светильник, факел, большая свеча; 2) **гениальный поэт, философ, мыслитель**”. *Малый толковый словарь русского языка*, сост. П.Е. Стоян, С.-Петербург 1913, с. 530.

⁸⁵ Ф. Достоевский, *Подросток. Роман в трех частях*, С.-Петербург 1882, с. 119.

⁸⁶ Por.: V. Kashchuk, *Sposób filozofowania Mikołaja Bierdajewa jako skutek jego rozumienia twórczości i wolności*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2017, nr XXX (1), s. 171.

⁸⁷ Por.: *Дай руку. Сядь. Зажги мой факел вдохновенный Музе*. А. Фет, *Музе*, А. Фет, *Полное собрание стихотворений*, вст. статья, подг. текста и примечания Б.Я. Бухштаба, Ленинград 1959, с. 275.

⁸⁸ Na temat modlitwy *Ojcze Nasz* i jej parafraz w poezji rosyjskiej zob. więcej: K. Prus, *Z Ojcze Nasz przez wieki poezji rosyjskiej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Rossica” 2015, nr 8, s. 163-170. Zob. także próbę odczytania tej modlitwy przez Wiaczesława Iwanowa w perspektywie mistycznej: В. Иванов, *Ты Еси*, [в:] В. Иванов, *Собрание сочинений в 4 томах*. Т. 3, ..., с. 267. O teologemii Ojca w twórczości W. Iwanowa zob. więcej: М. Цимборска-Лебода, *Евангельский текст и антропология Вячеслава Иванова...*, s. 67-69; zob. także: А. Dudek, *Wizja kultury w twórczości Wiaczesława Iwanowa*, Kraków 2000, s. 188-190.

⁸⁹ Por.: P. Wygralak, *Spoleczne przesłanie prośby „chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj” w komentarzach ojców Kościoła do Modlitwy Pańskiej*, „Vox Patrum” 2014, t. 62, s. 551.

⁹⁰ Ibidem.

cijańskiej, a nie antycznej („chleba i igrzysk”) – tak bliskiej autorowi *Ognistego anioła*. Dlatego warto w tym miejscu odwołać się do koncepcji Nikołaja Bierdiajewa – chrześcijańskiego myśliciela⁹¹, dla którego wolność przedstawiała wartość najwyższą – podobnie zresztą, jak i dla Briusowa: „Для нас дороже всего **свобода** исканий”⁹² – pisał w związku z tym poeta. Jest to również o tyle zasadne, że i Bierdiajew, i Briusow przyrównywali ją do twórczości⁹³. Rosyjski filozof uważał, że twórczość jest rezultatem wolności, ostatecznym celem człowieka, jego zadaniem i powołaniem na ziemi⁹⁴. Wydaje się, że m.in. takie właśnie jej znaczenie przywoływane jest w ostatniej części analizowanej modlitwy.

Zanim jednak do niej przejdę powróćmy do części drugiej utworu. Zamyka ją prośba o szczególnego rodzaju wrażliwość, dziecięce ‘zadziwienie’⁹⁵ światem, pozwalające dostrzegać jego niezwykłość i zachwycać się jego cudami – niebem i przyrodą: „Дай видеть мне небо / И ясному чуду / Бессмертной природы / Вседневно дивиться”. Ta ostatnia w twórczości rosyjskiego symbolisty zyskuje status nieśmiertelnej, a więc przestrzeni równej niebu⁹⁶ – doskonałej, świętej, uczynionej słowem samego Stwórcy. W artykule poświęconym poezji Władimira Sołowjowa Briusow pisał: „Красота природы есть проявление первой победы Добра над Злом. В красоте природы мы видим, воплощенным во временном, **отблеск Вечности**. Вот почему славить эту красоту вовсе не значит служить миру Времени, но, напротив, Вечному”⁹⁷. Przyroda dla autora *Urbi et Orbi* to ideał i cel, na wzór którego w procesie twórczym poeta przeobraża ‘proch ziemski’⁹⁸.

⁹¹ Por.: „(...) Должен сознаться, что я всегда гораздо более дорожил званием христианина, чем званием православного. Имя христианин более связано с первоисточником и предметом нашей веры, чем имя православный, которое носит формальный характер, вполне соответствует иностранному слову «ортодоксальный» и может быть применимо и к не христианам”. Н. Бердяев, *Об авторитете, свободе и человечности*, „Путь” 1936, № 50, с. 45. Zob. także: M. Symborska-Leboda, *Русский православный «модернизм»: Николай Бердяев в споре об «ортодоксии», ереси и христианской вселенскости*, „Slavia Orientalis” 2014, nr 4, s. 497-511.

⁹² Аврелий (В. Брюсов), *Свобода слова*, „Весы” 1905, № 11, с. 64.

⁹³ Por.: „(...) размышления о творчестве у В. Брюсова обычно сопровождаются раздумьями о свободе. Поэт утверждает тождество этих основополагающих для него начал”. Н. Поварницына, *Свобода творчества...*, s. 62. Por. także: „Творчество есть дело богоподобной свободы человека, раскрытие в нем образа Творца. (...) Творчество неотрывно от свободы. Лишь свободный творит. (...) творчество рождается из свободы”. Н.А. Бердяев, *Смысл творчества...*, с. 329, 368.

⁹⁴ Por. Ibidem, s. 308. Zob. także: V. Kashchuk, *Sposób filozofowania Nikołaja Bierdiajewa...*, s. 165.

⁹⁵ O dziecięcej bezpośredniości poezji zob. В. Иванов, *Мысли о поэзии...*, с. 665. Zob. także: E. Stawinoga, *Symbolika biblijna w poezji Wiaczesława Iwanowa*, Lublin 2012, s. 133.

⁹⁶ Przyroda jest również tą przestrzenią, gdzie bohater liryczny utworów Briusowa chroni się przed ‘zepsuciem miasta’. Por.: Н. Поварницына, *Свобода творчества...*, с. 55-56.

⁹⁷ В. Брюсов, *Владимир Соловьев. Смысл его поэзии*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 6..., с. 222.

⁹⁸ Por.: *Создал я в тайных мечтах / Мир идеальной природы. / Что перед ней этот прах: / Степи, и скалы, и воды!* В. Брюсов, *Четкие линии гор ...*, [в:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 1..., с. 111.

Ostatnia wyodrębniona tu trzecia część wiersza zawiera kolejne prośby oranta. Pierwsza z nich: „Дай мужество – в мире / Быть светлым всечасно” dotyczy męstwa. W tekście modlitwy wiąże się ono z kondycją twórcy i współwystępuje z pojęciem dobra-światła („светоч”⁹⁹). Dla podmiotu lirycznego to swoista *arché*, za którą podąża („светоч”), a jako poeta – szczególnie Boży wybraniec, jest on także jej nosicielem – kontynuatorem dzieła Stwórcy¹⁰⁰, odbiciem Boga na Ziemi (*imago Dei*) i przedłużeniem Jego blasku¹⁰¹. Jednym słowem tym, który w odważnym akcie twórczym¹⁰² głosi słowo-prawdę. W takim świetle męstwo można traktować również jako pewien upór i odwagę do wypełniania powołania, Bożego planu przygotowanego dla każdego człowieka¹⁰³.

Utwór Briusowa wieńczą dwie prośby podmiotu lirycznego, które sumują jego wcześniejsze błagania i stanowią owoc modlitwy (*fructus*): „Свершать свое дело, / И петь помощи мне, / На пламенной лире, / Все, все, что прекрасно, / И душу и тело, / В размеренном гимне”. Pojawiający się tu symbol liry, tradycyjnie kojarzonej z atrybutem poety, ujawnia tożsamość oranta, której do tej pory można się było jedynie domyślać, oraz główną intencję i przesłanie modlitwy. Jest nią prośba o natchnienie, a nade wszystko o właściwe wypełnianie misji poety („Свершать свое дело”) i korzystanie z daru, jakim jest zdolność tworzenia. To zadanie i cel poezji sprowadza się, by posłużyć się tu słowami polskiego historyka literatury – Jana Błońskiego dotyczącymi twórczości Czesława Miłosza, do ‘uchowania’, ocalenia bytu w jego zachwycającym pięknie¹⁰⁴. A zatem poezja jako córka pamięci (Zbigniew Herbert¹⁰⁵) winna przechowywać (utrzymywać) pamięć o Pięknie, którego źródłem i twórcą jest Bóg ukryty w pięknie świata, oraz je objawiać, czerpiąc zarówno „ze wzoru wewnętrznego – aktywnego, w swoim umyśle, jak również ze wzoru zewnętrznego – pasywnego, w przyrodzie”¹⁰⁶. Tym samym twórczość (zwłaszcza poezja), która została człowiekowi (w szczególności artyście-poecie) podarowana, ale również zadana

⁹⁹ Por.: „Светлый (...). Чистый и ясный духом, просветленный; выражающий ясность духа (о человеке)”. *Большой толковый словарь русского языка*, pod red. С.А. Кузнецова, Санкт-Петербург 2000, s. 1158.

¹⁰⁰ Por.: Н.А. Бердяев, *Смысл творчества...*, s. 331. Por. także: „(...) ‘возделывая’ и культивируя, ‘обладая’ землю и ‘властвуя’ над животными, человек как-бы продолжает дело творения, ‘кооперирует’ с Богом”. Б.П. Вышеславцев, *Миф о грехопадении*, „Путь” 1932, № 34, s. 10.

¹⁰¹ Por.: Н.А. Бердяев, *Смысл творчества...*, s. 330.

¹⁰² *Ibidem*, s. 331.

¹⁰³ Por. frag. wiersza Briusowa: *Иди, и, с мужеством сознательным, / Хоть раз один упорствуи в вере, / Не кроясь доводом предательным, (...)*. В. Брюсов, *Выходы*, [w:] В. Брюсов, *Собрание сочинений в семи томах*, т. 2..., s. 293. Zdaniem N. Bierdiajewa, jest to powołanie i cel ostateczny każdego człowieka. Por. Н.А. Бердяев, *Смысл творчества...*, s. 331.

¹⁰⁴ Por.: J. Błoński, *Epifanie Miłosza*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1981, nr 4-5, s. 40.

¹⁰⁵ Por.: Z. Herbert, *Życiorys*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, oprac. R. Krynicki, Kraków 2008, s. 143.

¹⁰⁶ G. Sobczak, *Piękno jako szczyt natury oraz kultury – filozoficzno-teologiczne ujęcie piękna*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2016, nr 2, s. 109.

jako jego cel i misja staje się narzędziem uwielbienia Stwórcy, złożonym Mu hołdem, co w wierszu Briusowa wyraża pragnienie podmiotu lirycznego – ‘wyśpiewanie’ Bogu w hymnie piękna i doskonałości całego Stworzenia¹⁰⁷. Jeżeli uwzględnić istotną w tekście symbolikę „пламенной лиры”, czyli poezji spowinowaconej z ogniem i płomieniem¹⁰⁸, można stwierdzić, iż hymn ów pozostaje w związku ze sferą Ducha (*Pneuma*)¹⁰⁹ i akcentuje duchowy wymiar stworzonego świata i znaczenie w tym świecie tego, co duchowe. Niewątpliwa jest przy tym dążność poety, by sprostać wysokiemu powołaniu: uczynić poezję skarbnicą wartości duchowych.

Zważywszy na datę powstania utworu, a także na jego polisemię, wskażmy również na jeszcze inne, ukryte przesłanie. Przypomnijmy: rok 1917 to czas rewolucji i krwawego terroru w Rosji. Trzy lata później Briusow wstąpi do partii bolszewików, czego do końca jego życia nie mogło mu wybaczyć środowisko literackie, oskarżając go o zdradę narodu i wartości¹¹⁰. Jest to jednak kwestia przyszłości poety. Istotna wszakże okazuje się jego pozycja w roku 1917. To czas kajdan ciemnicy i mroku („В железах, в темнице”). W wierszu przeciwstawiona im zostaje platońska triada: Dobro i Prawda (w wierszu równoznaczne ze światłem), czyli wierność tym wartościom w każdej sytuacji i we wszelkich poczynaniach („БЫТЬ СВЕТЛЫМ ВСЕЧАСНО / Сверхать свое дело) oraz Piękno (И петь помощи мне, (...) Все, все, что прекрасно”), które są fundamentami chrześcijaństwa. Obok nich pojawia się ponadto prośba o cnotę męstwa – bliską ulubionym antycznym bohaterom Briusowa i tak bardzo pożądaną w warunkach uciemnienia, zniewolenia i strachu. Odczytany w takim kontekście wiersz autora *Urbi et orbi* zdaje się wyrażać sprzeciw wobec zaniku wartości i podkreślać ich uniwersalny charakter.

* * *

¹⁰⁷ Por.: „Dlatego artysta, im lepiej uświadamia sobie swój «dar», tym bardziej skłonny jest patrzeć na samego siebie i na całe stworzenie oczyma zdolnymi do kontemplacji i do wdzięczności, wznosząc do Boga hymn uwielbienia. Tylko w ten sposób może do końca zrozumieć swoje powołanie i misję”. Jan Paweł II, *List do artystów...*, [w:] <http://www.kerygma.pl/papieze/386-jan-pawel-ii-list-do-artystow> (15.06.2023).

¹⁰⁸ Zob.: G. Bachelard, *Płomień świecy*, przeł. J. Rogoziński, Gdańsk 1996, s. 81.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 79.

¹¹⁰ Por.: „Брюсов не умер физически. Но, ввиду его данного положения в большевицкой России, я могу со спокойной совестью считать, что он умер для меня и для большинства русских: ведь никакой больше «встречи» с ним на земле у меня произойти не может. (...) Добавлю еще, что **Брюсов умер и как поэт.** (...) писателем, продавшим и предавшим свое имя; (...) был москвич – Брюсов”. З.Н. Гиппиус, *Одержимый. О Брюсове*, [в:] З.Н. Гиппиус, *Забывтая книга. Стихотворения. Живые лица*, Москва 1991, с. 252, 275. Inaczej do tego problemu podchodził przyjaciel poety – Władysław Iwanow, który w liście po śmierci Briusowa pisał do jego żony: „Думайте о том, что великое закономерно искупается великими жертвами. И о том также, что **наши человеческие достижения не отделимы от наших заблуждений**”. *Письмо В. Иванова И.М. Брюсовой от 19 октября 1924 г.*, „Литературное наследство”, т. 85: *Валерий Брюсов...*, с. 544.

Konkludując: modlitwy poety powstałe w okresie wojny i rewolucji są przejawem doświadczenia człowieka i jego relacji z Transcendencją, u której poszukuje on pomocy jako Gwaranta wartości w sytuacji kryzysowej, gdy świat się rozpada. Są one również interesujące jako świadectwo światopoglądu Briusowa danego okresu i z tego względu, niezależnie od późniejszych tekstów poety i opinii o nich, stanowią ważny i cenny materiał odsłaniający istotny etap jego poetyckiej drogi.

References

- Avreliy (V. Bryusov), *Svoboda slova*, „Vesy” 1905, № 11.
- Baboreko A., *I.A. Bunin. Materialy dlya biografii (s 1870 po 1917)*, Moskva 1967.
- Bachelard G., *Płomień świecy*, przeł. J. Rogoziński, Gdańsk 1996.
- Bardski K., *Bóg jako sprawiedliwy sędzia w symbolicznej ikonosferze biblijnej starożytności chrześcijańskiej i średniowiecza*, „Verbum Vitae” 2014, nr 26.
- Berdyayev N.A., *Smysl tvorchestva*, [v:] N.A. Berdyayev, *Filosofiya svobody. Smysl tvorchestva*, Moskva 1989.
- Berdyayev N., *Ob avtoritete, svobode i chelovechnosti*, „Put” 1936, № 50.
- Bibliya. Knigi Svyashchennogo Pisaniya Vetkhogo i Novogo Zaveta. Kanonicheskiye. V russkom perevode s parallel'nymi mestami i prilozheniyami*, Kiyev 1996.
- Błoński J., *Epifanie Miłosza*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1981, nr 4-5.
- Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka*, pod red. S.A. Kuznetsova, Sankt-Peterburg 2000.
- Bryusov V., *Sredi stikhov 1894-1924. Manifesty. Stat'i. Retsenzii*, sost. N.A. Bogomolov, N.V. Kotrelev, Moskva 1990.
- Bryusov V., *Avtobiografiya*, [v:] *Russkaya literatura XX veka (1890-1910)*, pod red. S.A. Vengerova, Moskva 2004.
- Bryusov V., *Dnevniki 1891-1910. Zapisi proshlogo. Vospominaniya i pis'ma*, pod red. S.V. Bakhrushina i M.Ya. Tsyavlovoskogo, Moskva 1927.
- Bryusov V., *Kratkaya avtobiografiya*, [v:] *1873-1923. Valeriyu Bryusovu. Sbornik posvyashchenny 50-letiyu so dnya rozhdeniya poeta*, pod red. P.S. Kogana, Moskva 1924.
- Bryusov V., *Ot avtora*, [v:] V. Bryusov, *Opyty po metrike i ritmike, po yevfonii i sozvuchiyam, po strofike i formam. Stikhi 1912-1918 g.*, Moskva 1918.
- Bryusov V., *Sobraniye sochineniy v semi tomakh*, t. 1: *Stikhotvoreniya. Poemy 1892-1909*, red. P. Antokol'skiy i dr., Moskva 1973.
- Bryusov V., *Sobraniye sochineniy v semi tomakh*, t. 2: *Stikhotvoreniya 1907-1917*, red. P.G. Antokol'skiy i dr., Moskva 1973.
- Bryusov V., *Sobraniye sochineniy v semi tomakh*, t. 3: *Stikhotvoreniya 1918-1924. Poema „Yegipet-skiye nochi i stikhotvoreniya, ne vkluchavshiyesy V. Ya. Bryusovym v sborniki 1891-1924*, red. P.G. Antokol'skiy i dr., Moskva 1974.
- Bryusov V., *Svyashchennaya zhertva*, [v:] V. Bryusov, *Sobraniye sochineniy v semi tomakh*, t. 6: *Stat'i i retsenzi 1893-1924. Iz knigi «Dalekiye i blizkiye»/Miscellanea*, sost. i vst. stat'ya D.Ye. Maksimova, Moskva 1975.
- Bystrov N., *Ispovedal'nost' v poezii Vyacheslava Ivanova: predvaritel'nyye zamechaniya*, „Conversatoria Litteraria” 2020, t. XIV. *Ispoved' i propoved' v kul'ture i literature*.
- Chindin I.V., *Filosofskie aspekty tvorcheskoy evolyutsii V.Ya. Bryusova*, „Vestnik Vyat'skogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta. Filosofiya i sotsiologiya; kul'turologiya” 2010, № 2 (4).

- Cymborska-Leboda M., *Russkiy pravoslavnyy «modernizm»: Nikolay Berdyayev v spore ob «ortodoksii», yeresii khristianskoy vselenskosti*, „Slavia Orientalis” 2014, nr 4.
- Cymborska-Leboda M., «Ray nezabyvchivoy dushi» i «khristianskaya istina o cheloveke». *Eden Vyacheslava Ivanova*, „Slavia Orientalis” 2018, nr 2.
- Cymborska-Leboda M., *Yevangel'skiy tekst i antropologiya Vyacheslava Ivanova (sokrovennyy smysl i khudozhestvennaya innovatsiya)*, [v:] *Novozavetnyye obrazy i syuzhety v kul'ture russkogo modernizma*, sost. i otv. red. O.A. Bogdanova, A.G. Gacheva, Moskva 2018.
- Cymborska-Leboda M., *Zavety srednevekovoi filozofii i estetiki v tvorchestve Viach. Ivanova: „Nad palimpsestom avgustinovykh sloves”*, „Europa Orientalis” 2022, nr 41.
- Dal' V., *Tolkovyy slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka*. T 2. I-O, Sankt-Peterburg – Moskva 1881.
- Daniyelyan E.S., *Valeriy Bryusov. Problemy tvorchestva*, Yerevan 2002.
- Dostoyevskiy F., *Podrostok. Roman v trekh chastyakh*, S-Peterburg 1882.
- Dudek A., *Wizja kultury w twórczości Wiaczesława Iwanowa*, Kraków 2000.
- Dudek A., *Rosyjskie poszukiwania nowej świadomości religijnej na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Życie religijne i duchowość współczesnych Słowian*, pod red. L. Suchanka, Prace Komisji Kultury Słowian PAU, t. II, Kraków 2002.
- Ewagriusz z Pontu, *O modlitwie*, przeł. K. Bielawski, L. Nieścior, Kraków 2003.
- Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 2001.
- Gippius Z.N., *Oderzhimyy. O Bryusove*, [v:] Z.N. Gippius, *Zabytaya kniga. Stikhotvoreniya. Zhivyye litsa*, Moskva 1991.
- Gornfel'd A.G., *Muki slova. Pamyati Pushkina*, [v:] A.G. Gornfel'd, *Muki slova. Stat'i o khudozhestvennom slove*, Moskva 1927.
- Goryutskaya N.V., *Estetizatsiya smerti v lirike Valeriya Bryusova*, «Omskiy nauchnyy vestnik» 2008, nr 3.
- Goryutskaya N.V., *Eros i Tanatos v mortal'noy lirike Valeriya Bryusova*, «Izvestiya vuzov. Seriya Gumanitarnyye nauki» 2011, nr 3 (1).
- Ivanov V., *Mysli o poezii*, [v:] V. Ivanov, *Sobraniye sochineniy v 4 tomakh*. T. 3, pod red. D.V. Ivanova i O. Deshart, vved. i primech. O. Deshart, Bryussel' 1979.
- Jan Paweł II, *List do artystów. Do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych „epifanii”* *Piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej*, [w:] <http://www.kerygma.pl/papieze/386-jan-pawel-ii-list-do-artystow>.
- Kashchuk V., *Sposób filozofowania Mikołaja Bierdiajewa jako skutek jego rozumienia twórczości i wolności*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2017, nr XXX (1).
- Klimowicz T., *Motywy twórczości Walerija Briusowa*, Wrocław 1988.
- Krycka-Michnowska I., *O „Świętej Wspólnocie”, rewolucji i Antychryście. Poszukiwania religijne inteligencji rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku*, „Przegląd Rusycystyczny” 2013.
- Krylatyye frazy *Vetkhogo i Novogo Zaveta*, [v:] https://azbyka.ru/krylatye-frazy-novogo-zaveta#ch_0_5_2.
- Kwas A., *Bóg Ojcem w Nowym Testamencie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1982, nr 3, t. 35.
- Luzina T.I., Grebchenko A.D., *Kul'tura i religiya: religioznaya tematika v tvorchestve Valeriya Bryusova*, „Studia Culturae” 2018, vyp. 3 (37).
- Malyy tolkovyy slovar' russkogo yazyka*, sost. P.Ye. Stoyan, S.-Peterburg 1913.
- Matusiak A., *Motyw snu w prozie starszych symbolistów (Fiodor Sologub)*, Wrocław 2001.

- Matusiak A., *Wędrówka oniryczna w prozie rosyjskich dekadentów („Męczące sny F. Sologuba i wybrane opowiadania Walerija Briusowa)*, „Slavica Wratislaviensia” 1997, nr XCVIII.
- Molodyakov V., *Valeriy Bryusov. Bud' mramorom*, Moskva 2020, [v:] <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/550800?format=re1d>.
- Ożóg Z., *Modlitwa w poezji współczesnej*, Rzeszów 2007.
- Ożóg Z., *Modlitwy poetyckie Zofii Bogdanowiczowej*, [w:] *Literatura polska w świecie* 2014, t. 5.
- Ożóg Z., *Od opowieści do modlitwy. Wokół wiersza „Rorate coeli” Andrzeja Buszy*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2018, nr 4.
- Pankratova M., *Oniricheskiy motiv: struktura i osobennosti funkcionirovaniya: „Ognennyy Angel” V.Ya. Bryusova*, Moskva 2015.
- Perevalova O.A., *Stikhotvornaya molitva v russkoy poezii XIX veka: zhanrovaya dinamika i tipologiya. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk*, Yekaterinburg 2015.
- Petrova M., *Slovar' krylatykh vyrazheniy*, Moskva 2011, [v:] https://www.lesjeunesrussisants.fr/dictionnaires/documents/DICTIONNAIRE_RUSSE_DES_LOCUTIONS_PROVERBIALES.pdf.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań – Warszawa 1990.
- Povarnitsyna N., *Svoboda tvorchestva i fenomen khuliganstva v russkoy lirike Serebryanogo veka (V. Bryusov, V. Kamenskiy, S. Yesenin)*. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Izhevsk 2009.
- Prus K., *Z Ojczy Nasz przez wieki poezji rosyjskiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Rossica” 2015, nr 8.
- Ricoeur P., *O sobie samym jako innym*, tłum. B. Chelstowski, Warszawa 2003.
- Rojewski A., *Symbolika światła w liturgii*, „Studia Płockie” 2010, nr 38.
- Rudich V., *Vyach. Ivanov i T. Mann: paradigmy kul'turnogo soznaniya*, [v:] *Vyach. Ivanov: PRO ET CONTRA. Lichnost' i tvorchestvo Vyacheslava Ivanova v otsenke russkikh i zarubezhnykh mysliteley i issledovateley. Antologiya*, t. 2, pod red. A.B. Shishkina, Sankt-Peterburg 2016.
- Schopenhauer A., *Świat jako wola i przedstawienie*, przeł. J. Garewicz, t. 1, Warszawa 1994.
- Sergeyev O.V., *Poetika snovideniy v proze russkikh simvolistov. Valeriy Bryusov i Fedor Sologub*. Avtoreferat dissertacyi na soiskanie uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk, Moskva 2002.
- Shorina E.V., *Otrazheniye fenomena osoznannykh snovideniy v novelle i. S. Turgeneva «Son» i rasskaze V. V. Ya. Bryusova «Teper', kogda ya prosnulsya»*, „Juvenis scientia” 2016, № 2.
- Skorokhodov M.V., *Obraz Strashnogo suda v tvorchestve V. Bryusova: istoki i voploshcheniye*, [v:] *Bryusovskiye Bryusovskiye chteniya 2018 goda*, red. N.M. Khachatryan i dr., Yerevan 2018.
- Sobczak G., *Piękno jako szczyt natury oraz kultury – filozoficzno-teologiczne ujęcie piękna*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2016, nr 2.
- Stawinoga E., *Symbolika biblijna w poezji Wiaczesława Iwanowa*, Lublin 2012.
- Vysheslavtsev B.P., *Mif o grekhopadenii*, „Put'” 1932, № 34.
- Witkowski S., *Modlitwa Jezusa w Getsemani w wersji synoptycznej (Mt 26,36-46; Mk 14, 32-42; Łk 22,39-46) jako paradygmat oddania się woli Ojca*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2021, nr 1.

- Wojtak M., *Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych*, „Stylistyka” 1999, nr VIII.
- Wygralak P., *Społeczne przesłanie prośby „chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj” w komentarzach ojców Kościoła do Modlitwy Pańskiej*, „Vox Patrum” 2014, t. 62.

INFORMACJE O AUTORCE

Ewa Stawinoga – doktor, adiunkt w Katedrze Literaturoznawstwa Słowiańskiego, Instytut Neofilologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. **Najważniejsze publikacje:** **książka:** *Symbolika biblijna w poezji Władysława Iwanowa*, Lublin 2012, wyd. UMCS, ss. 260. **Artykuły:** *Dramat poety, czyli Borysa Popławskiego „zmagania z Bogiem”*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2016, t. 16, s. 95-107; *Modlitwy poetyckie Fiodora Sologuba*, „Slavia Orientalis” 2018, nr 1, s. 47-64; „Уж храма божьего бегу я...”. *Fiodor Sologub: od poety religijnego do bogoburcy*, „Slavia Orientalis” 2021, nr 1, s. 43-64; *Poeta jako homo viator: o egzystencjalnej i duchowej drodze Fiodora Sologuba*, „Slavia Orientalis” 2022, nr 4, s. 705-729.

ORCID: 0000-0001-7046-3252

Email: ewa.stawinoga@mail.umcs.pl